

VARJASSY PÉTER:
FRANZ HEKTOR ARNETH (1818–1907) BESZÁMOLÓJA 1851-BEN
SEMMELWEIS IGNÁC (1818–1865) BÉCSI TEVÉKENYSÉGÉRŐL¹

Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád

Franz Hektor Arneth (1818–1907) 1850 szeptemberében Bécsben fejezte be a 'Die geburtshilffliche Praxis' című könyvét, melyet a következő évben ugyanott nyomtattak ki. (...)

Arneth fent említett művében² több ízben is igen elismerő szakmai hivatkozásokat, személyes utalásokat tesz Semmelweis klinikai orvosi tevékenységére vonatkozóan. Számunkra ez azért igen jelentős, mert Semmelweis Ignác bécsi éveiről, a gyermekági láz kóroktanának felfedezésén kívül orvosi munkásságáról alig van adatunk. Az általam hozzáférhető irodalomban nem találtam erre vonatkozó utalást.³ Arneth dr. könyvéből kiderül, hogy Semmelweis milyen kiemelkedő képességű gyakorló klinikus, szülész volt.

Arneth dr. és Semmelweis közeli, baráti kapcsolatban álltak egymással. Maga Semmelweis így írt róla: „Arneth r. barátom és II. osztálybeli kartársam”.⁴ Arneth nemcsak angol nyelvű levelezésében segítette, hanem felismerve Semmelweis felfedezésének korszakos jelentőségét, mellette kiállva, mindvégig hirdette tanítását. Schürer von Waldheim közölte teljes terjedelmükben az 1850. évi bécsi orvosegyesületi előadások jegyzőkönyveit, ahol Semmelweis előadta a gyermekági láz kóroktanáról szóló előadását. Arneth doktornak az előadást követő vita során elhangzott hozzászólását így öröközte meg a jegyzőkönyv:

„Arneth dr. ugyancsak azt a nyilatkozatot teszi, hogy mint más felfedezések esetében, úgy itt is hálával tartoznak Semmelweis dr.-nak, aki nemcsak új eszmét hozott napfényre, ami még fontosabb, következményeiben gazdag alkalmazásának is érvényt szerzett”.⁵

Az 1847–1849. közötti időszakban egyidejűleg és egymás mellett is dolgoztak a szomszédos I. és II. számú szülészeti osztályon. Semmelweis 1846. február 27-én kapta meg ideiglenes tanársegédi kinevezését, beköltözött az I. szülészeti klinikára, s rövid

¹ Forrás: Varjassy Péter: Franz Hector Arneth (1818–1907) beszámolója 1851-ben Semmelweis bécsi tevékenységéről. = Orvostörténeti Közlemények 149–157 (1996) pp. 245–249.

² Arneth, F. H.: Die Geburtshilffliche Praxis erlautert durch Ergebnisse der II. Gebarklinik zu Wien und deren stete Vergleichung mit den statistischen Ausweisen der Anstalt zu Paris, Dublin u. s. w. Wien, 1851.

³ Győry Tibor (összeáll. és ford.): Semmelweis összegyűjtött munkái. Bp., 1906. p. 292.; Benedek István: Semmelweis és kora. Bp., 1973. p. 169.; Bruck Jakab: Semmelweis Ignác Fülöp Bp., 1885.; Gortvay György – Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Bp., 1966.; Dirner Gusztáv (szerk.): A nemzetközi Semmelweis-émlék Budapesten. Bp., 1909.; Domány Imre (szerk.): Semmelweis emlékbeszédek 1907–1941. Bp., 1947.; Orvostörténeti Közlemények 43 (1967); Orvostörténeti Közlemények 46–47 (1968); Orvostörténeti Közlemények 55–56 (1970); Orvostörténeti Közlemények 80 (1976); Orvostörténeti Közlemények 83–84 (1978); Silló-Seidl György: Semmelweis halála. Frankfurt am Main, 1977.

⁴ Győry Tibor (összeáll. és ford.): Semmelweis összegyűjtött munkái. Bp., 1906. p. 292.

⁵ Schürer von Waldheim, Fritz: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und Wirken. Urtheile der Mit- und Nachwelt. Wien–Leipzig, 1905.; Benedek István: Semmelweis és kora. Bp., 1973. p. 169.

megszakítással – 1846. október 20. – 1847. március 20. között ismét Breit dr. volt a tanársegéd – 1849. március 20-ig itt élt és dolgozott.⁶

A kiváló szülész, Arneth, közel három esztendeig dolgozott a bécsi II. szülészeti klinikán. Fenti művét az 1847. október 15-től 1849. október 15-ig eltelt időszak eredményei, adatai alapján állította össze. Szándéka szerint rövid összefoglalást kívánt adni kora orvosai számára a szülészeti praxis eredményei alapján. Ezekhez személyes véleményét fűzte hozzá, s a száraz, ám érdekes összefüggéseket mutató adatokat így tette elevenné. Soraiból sugárzik a szülő nők, újszülöttek sorsa iránti felelősség. Humánuma, etikai hozzáállása Semmelweis Ignác erkölcsi nagyságához hasonlítható.

Könyvében három helyen említi meg Semmelweis Ignác nevét.

Először (I.) az „Anya halála utáni császármetszés” című fejezetben a 113. oldalon, másodszor (II.) a „Graviditas extrauterina” címűben a 224. oldalon, harmadszor (III.) az „Újszülöttek álhaláláról” szóló részben, a könyv 245. oldalán.

Arneth dr. adatai szerint 1789–1849. végéig a bécsi szülőklinikán 193271 szülés történt, ebből élő szülő nőn öt alkalommal történt sectio caesarea. Egy ízben Boër, három ízben Klein, egyszer pedig Bartsch professzor végezte el ezen műtétet. Mind az öt vajúdó asszony meghalt, mindegyik újszülött viszont élve jött a világra.

Az anya halála után Arneth négy alkalommal végzett császármetszést, ezek közül csak egy esetben sikerült élve világra segíteni egy kisfiút. Lábjegyzetben itt jegyzi meg azok számára, akik a post mortem végzett sectio caesarea sikerességében kételkednek:

„Az I. klinika korábbi asszisztense, Dr. Semmelweis, oly szerencsés volt, hogy három gyermeket mentett meg császármetszéssel az anya halála után. Az egyik anya tuberkulózisban, a másik eclampsiában, a harmadik toron elgennyedésben (?) szenvedett.”

Arneth dr. könyvében a párizsi, londoni, dublini szülészeti eredményeit is összevetette – táblázatba foglalva – a bécsi klinika eredményeivel. Ebből kiderül, hogy a nagy forgalmú szülőkórházak nagy praxisú vezetői évek hosszú során is általában csak néhány császármetszést végeztek.

Akár élő, akár halott szülő nőn történt a beavatkozás, ez az akkor heroikusnak számító műtét ritkán hozott sikert – néhány gyermeket lehetett csak ilyen módon megmenteni. Ezek tükrében van különösen nagy súlya Semmelweis szülészeti bravúrjának – három kisgyermek életét tudta megmenteni ezzel a műtéttel!

A múlt század első felében is még igen nagy volt a mortalitása az élön végzett császármetszéseknek. A szülő nőknek több, mint kétharmada nem élte túl az operációt, a megszületett csecsemők halálozási aránya 30% körüli volt.⁷ Ennek oka az anaesthesia, az asepsis és antisepsis teljes hiánya, a sebészeti technikák kezdetlegessége volt – azonkívül sem antibiotikumok, sem egyéb valóban hatásos gyógyszerek sem álltak rendelkezésre. Így az anyára nézve szinte halálos ítélettel ért fel az orvos döntése, mikor javasolta a műtétet.

Halotton végzett – az esetlegesen még élő magzat megmentéséért indikált – császármetszés is ritkán hozott eredményt, általában késett a gyors (5–10 percen belüli) beavatkozás a szülész vagy a chirurgus részéről. Elsősorban a megfelelő, közeli orvosi segítség hiányzott, másrészt az anya kétségtelen halálának időbeni megállapítása ebben a korban (is) nehézséget okozott.⁸

A méhen kívüli terhességről szóló fejezet lényegében két esetleírást tartalmaz. Az alábbi mondattal kezdődik:

„A következő esetek érdekessége és nagy ritkasága miatt – melyeknek közlését dr. Semmelweisnek köszönhetem – nem találok kifogást ezeket közzétenni, noha magamnak nem volt alkalmam ezek megfigyelésére.”⁹

⁶ Benedek István: Semmelweis és kora. Bp., 1973. p. 169.

⁷ Naegele H. F. Szülészeti tankönyve. (Ford.: Plihál Ferenc). Pest, 1870. pp. 378–382.

⁸ Uo.

⁹ Arneth id. mű p. 224.

Ezután csaknem négy oldalon ismerteti Arneth a két ritka esetet. Az első egy 12 hónapig (!) kihordott, s hasfali sipolyon át kiürült, végül halállal végződött hasüregi terhesség kórleírása és boncolási jegyzőkönyve volt. A hasonlóan részletesen dokumentált második kázus szintén halállal (peritonitis) végződött, a sectio előrehaladott terhességet mutatott ki, a jobb oldali méhkürtben magzatmázzal borított, elhalt, érett fiúmagzat volt észlelhető.

Abban az időben sem Arneth sem Semmelweis, sem a többi szülész nem segíthetett az ilyen tragikus eseteken.

A szerző harmadszor könyve 245. oldalán említi Semmelweis nevét. Ebben a fejezetben az újszülöttek álhaláláról (asphyxia neonatorum) ír.

A magzati álhalállal születettek felélesztésére már a 18. századtól fogva számos, közöttük néhány ma is használatos eljárást ismertek és alkalmaztak. Így pl. melegítés, hideg inger alkalmazása, a légutakból a nyák eltávolítása, levegőbefúvás szájból szájba vagy szájból orrba.¹⁰ A levegőbefúvásról a 17–18. század fordulóján megoszlottak a vélemények, a többség ezt az eljárást propagálta, mások – pl. Osiander – kételyeiknek adtak hangot.¹¹ Osiander véleménye szerint a befúvott levegő az újszülött légútjaiban lévő nyákot mélyre lenyomja a tüdőbe, s az a tüdőt megszakíthatja. Erre a polémiára utalhatott Arneth, mikor ezeket írta:

„A némelykor elterjedt félelmet, hogy a mesterségesen, a szájon át történt levegő befúvása a tüdőhólyagok kipukkadásához vezet, fölöslegesnek kell tartanunk a Dr. Semmelweisszel végzett számos közös kísérletünk alapján. Ez a legkevésbé sem fordult elő – kivéve a rothadást mutató tüdőket –, a felélesztési kísérlet során bizonyára sohasem alkalmazott fokú erő kifejtés szükséges, hogy a tüdőhólyagokat szándékosan szétpukkasszuk.”

Ez az adat is túlmutat Arneth és Semmelweis egyszerű „kartársi és baráti” kapcsolatán. A közös kísérletek szorosabb emberi és szakmai együttműködést kellett, hogy jelentsenek. A fenti hivatkozásokból, utalásokból nyilvánvaló, hogy Arneth dr. igen jól ismerhette Semmelweis munkásságát, és ugyanakkor el is ismerte kiváló szülészorvosi kvalitását. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy végig kiállt Semmelweis nagy felfedezése mellett.

A fenti könyv adatai alapján Semmelweis Ignác alakja árnyaltabban jelenik meg előttünk. Ezeket az eredményeket csak a klinika falai között bent élve lehetett elérni, mindig készenlétben állva. Nem hiszem, hogy pusztán orvosi bravúr vezérelhetette volna e kiemelkedő eredmények eléréséhez! Az „anyák megmentője” ugyanakkor az „újszülöttek megmentője” patetikus címet is viselhetné. Nem csak a gyermekági láz leküzdése során megmentett kisgyermekekre gondolva, hanem a császármetszéssel a világra hozottakra is, valamint gondolva arra az erőfeszítésre is, mellyel igyekezett a magzati álhalállal születetteken segíteni. Semmelweis számára minden emberi élet fontos volt, ez hajtotta munkájában, kutatásaiban egyaránt.

Ezért is lehet példaképünk, és ezért is válhatott hazánk orvostörténetének legkiemelkedőbb alakjává!

Arneth dr. 1850 decemberében hagyta el Bécset, nyugat-európai körútra (Franciaország, Nagy-Britannia, Írország) indult. Semmelweis Ignác 1850. október közepén szülővárosába, Pestre költözött haza. A könyv megjelenésekor már egyikük sem tartózkodott az osztrák császárvárosban. Kettejük közvetlen, baráti együttműködése ezzel lezárult, további útjaik különváltak.¹²

¹⁰ Richter, D. A. G.: Die spezielle Therapie. 8. köt. Berlin, 1817. pp. 679–700.

¹¹ Osiander: Lehrbuch der Hebammenkunst. Göttingae, 1796. p. 563.; Flór Ferenc: A tetszoltak' felélesztésekről szóló tanítás. Pest, 1835. (Megjegyzés: Flór Ferenc nagyobb részt Richter fent említett könyvének megfelelő fejezete alapján érkezett az „újszülöttek tetszhaláljáról”, azt magyarra fordítva.)

¹² Arneth egyébkén igen alaposan és tárgyilagosan ismertette Semmelweis eredményeit Szentpétervárott, majd 1851. január 7-én Párizsban, az Académie Nationale de Médecine-en is, ám előadása sajnálatos módon semmi hatással nem volt a francia szülészek mereven elutasító álláspontjára. Az előadás szövege „Note sur le moyen proposé et employé par M. Semmelweis (sic!) pour empêcher le développement des épidémies puerpérales dans

l’Hospice de la Maternité de Vienne.” címmel az Annales d’Hygiène Publique et de Médecine Légale. 1851. Vol. 45., pp. 281–290. jelent meg. Ezt a szakirodalomban eddig ismeretlen dolgozatot a Tuniszban és Párizsban működő magyar sebész, Lorand Gáspár találta meg az Académie könyvtárában (Benedek István közlése).